

Щирість тону і щирість переконань.

З початком сего року вивязала ся була в „Ділі“ досить цікава полеміка, яка одначе через неfortunний виступ д. Павлика зійшла з властивої дороги, відскочила від річи і згубила ся в піску не довівши ні до якого результату. З огляду на те, що ся полеміка зачіпає одну з головних болячок нашого національного життя — розрив нашої інтелігенції на два табори, українофільський і москвофільський, видасть ся мені потрібним підняти річ на ново і звести її з дороги догматичного спору на тему: чи так чи інакше думав і писав про се Драгоманов, на властиву стежку сучасних фактів і їх значіня.

В ч. 16 „Діла“ помістив др. Ів. Конач статью „З гостини у других“, де описував свої вражіня з ювілейного концерту москвофільського студентського „общества“ „Другъ“ у Львові, відправленого д. 30 січня, і висловив деякі свої уваги про значіне того ідейного звороту, який доконуєть ся буцім то серед молодіі генерації наших москвофілів. Про се він почув із реферату одного з членів „Друга“ про 10-літній розвій „общества“ і з промови голови „Друга“ д. Глушкевича, яка викликала навіть *sui generis* сензацію, так що присутний на вечерку російський конзуль і деякі старші москвофіли демонстративно повиходили з залі. З огляду, що про ті промови не було ніде докладнійшої відомости від тої, яку подав др. Конач, наведу тут другу половину його статі дословно.

Згадавши про програму концерту і про її виконане та підкресливши дивний на перший погляд факт, що й молоді москвофіли, не вважаючи на загальний серед них зворот до рішучого вживаня великоруської мови в розмовах усе таки по великоруськи

говорять лихо, з галицьким виговором і акцентом, окрім хіба голови „Друга“ д. Глушкевича, др. Конач ось що пише далі:

„Та ще більше чим у тій великорущині, видко було нехибну щирість обох бесідників у змісті їх рефератів. Для мене вони чимсь зовсім новим і надзвичайно цікавим. І так з історії „Друга“ довідав ся я, що се товариство в першій році свого заснованя т. зн. перед десятима роками мало лише 24 членів, а тепер має 124; що „Другъ“ вже довший час стоїть у напружених відносинах до своїх „старих“ тобто до т. зв. „руско-народной“ партії; що „Другъ“ вже нераз і не два жадав, щоби та партія перестроїла ся „соотвѣствующе духови времени“, но все надармо; що через те в нутрі „Друга“ йде безнастанна борба між „поступовцями“ а „консерватистами“, яких піддержують „старі“, так що послідній виділ „ліберальний“ (15 лютого 1904) вибрано при великій і міцній опозиції „консервативних“; що однак повороту в зад не може бути, бо загальний з'їзд молодежи (роз. „твердої“) в осени 1902 виразно витичив собі ту нову дорогу, а витичив її не ізза якоїсь хвилевої примхи чи забаганки, лиш під впливом широких і сумних досвідів на широких сьвітї підчас сепесії рускої академічної молодежи з львівського університету: тоді всюди по інших університетах гляділи на „руську“ молодіж в Галичині з погордою і превирством за її ретроградність, безідейність і незнане „рускаго литературнаго языка“ і т. д. Отже поворот у зад ніяк неможливий; *alea iacta est!* Я довідав ся далше з тої-ж історії, що „Другъ“ дуже запопадливо займає ся ширенєм тих нових своїх кличів, передусім же науки великорускої мови (яко символа єдинства Галицької Руси з рештою Руси аж по Камчатку). Члени „Друга“ старають ся впливати і на молодіж гімназьяльну у тім дусі і їздять по читальнях та філіях Общества ім. Качковського в характері делегатів „Друга“, очевидно з відповідними промовами, і самі пильно розчитують ся в найкрасших творах „русской“ літератури. В однім посліднім році закуплено до бібліотеки товариства щось за 400 корон книжок.

„Що се не була муста самохвальба, се можна було бачити вже із ширости голосу прелегента. Та наглядний доказ на те дала програмова бесіда голови товариства тов. Глушкевича. Про напрям, характер і тон тої промови може сьвідчити мабуть найліпше та обставина, що підчас неї тай ізза неї вийшов демонстративно із салї конзуль Пустошкин а wraz із ним найповажнійші „старі“

як проф. університету о. Мишковский і інші. Головні гадки бесіди т. Глушкевича були: Нам кажуть часто, що ми раби. А прецінь се в естві річи неправда, бо основна ідея, якою зпконвіку жив „руський“ народ, се свободолюбність, се любов ближнього і любов правди, а протест проти усякого гнету та утиску. Тисячі народних казок, легенд, псалмів і гимнів свідчать про се. А найкрасні сини „руссаго“ народу, як от Рилєєв, Герцен, Достоевский, Чернишевский, Пушкін, Лермонтов, Толстой і інші терпіли тяжкі переслідованя за ширенє тої ідеї. От і нині — Горкому „угрожаєть виселица“. А прецінь такий Толстой — то властиво лиш експонент самобитної рускої ідеї, се свого рода Месня. Се антинеза до западно-європейского матеріалізму. Духоборці із своїми протестами проти податків і проти військової служби ділом — мимо різок — наглядно показують, що комуністичні ідеї западно-європейских мислителів чи, як їх називано, утопістів в дійсности можливі. І треба памятати, що народами правлять ідеї, а не громи пушок. То лиш темні духи регрессу (назадництва) спинюють теперішне стремліне „руссаго“ народу до волі і свободи. Але ідея „руссаго“ народу побідить, бо вона всемірна. Вона не потребує також бояти ся ані Українців ані Поляків, бо вона ще (в „Ділі“ жб. через помилку: не) поступовійша чим саме українство і рівно ненавидить Сибір як Поляки. Коли і тут в Галичині увесь народ перейме ся тою ідеєю, тоді українство само сбоою зникне і не треба буде єго поборювати ложню та лайками та брехнями як тепер. Отже вперед, братя, на стрічу тій ідеї вселюдского братерства і всемірної любови!“

Лишаємо на боці уваги д-ра Копача про сі промови. Йому очевидно заїмпонувала щирість тону в промовах обох бесідників; він із неї зараз доходить до висновка, „що бачить перед собою серед наших „твердих“ — людей, котрі не поперестають на якімсь половиннім „хитрім“ становищи, ні пєс ні вовк; тільки консеквентно йдуть до остаточної й одиноко достойної мети своїх пересвїдчень“. Яка ся мета, др. Копач не пробує сформулувати, тож попробуємо видушити живий сок із самих промов, так як їх подав др. Копач, жалкуючи хіба, що самі молоді москвофіли не постарали ся опублікувати їх.

В рефераті про історію „Друга“ дуже інтересний для нас власне психольогічний момент, що спричинив поворот молодї гєнерації до ліберальних ідей. В часі сенєсії академічної молодїжи,

в якій volens nolens узяли участь також москвофіли, „всюди по інших університетах гляділи на „русскую“ молодіж із Галичини в погордою і презирством за її ретроградність, безідейність, незнане „русского літературного языка“ і т. д.“ — і се було імпульсом до звороту. В сьому оповіданю не все докладне. Українофільські сецесіоністи також не знали „русского літературного языка“, а про те ми не чули, щоб хто будь і де будь за се дивив ся на них із погордою. Взагалі по тих університетах, куди розбрились були сецесіоністи, „русский літературный языкъ“ не обовязковий і його незнане не могло там нікому ставити ся в докір. Хиба в однім випадку: коли люди самі остентаційно видавали себе „руськими“, а потім показувало ся, що ані „русскої“ мови не вміли, ані нічого спільного з пересічним типом „русского“ інтелігента не мали. Значить, коли б історик „Друга“ був вповні щирий, то повинен би був сказати ясно, що не саме незнане „русского літературного языка“, а власне ота дволичність і дводушність молодих москвофілів подавала їх у погордою інших студентів. Дволичність у тім, що ті люди відхрещуючи ся всіми силами від належності до одної, української національності і заперечуючи навіть її існуванє, з другого боку самі власною фігурою давали доказ, що не належать до тої другої — „русскої“ національності, якої членами величали себе. При живо розвинених національних почутях у Чехів, Словаків, Німців, Поляків і т. и. вид таких національних парадоксів справді не міг будити симпатії до себе, тим більше, що з тим національним гибридизмом рука в руку йшла „ретроградність“ і „безідейність“.

Було би цікаво дізнати ся, в яких власне точках докоряли чужоземці нашим молодим москвофілам за „ретроградність“. Із промови д. Глушкевича, який на вступі силкуєть ся доказати абсурдну тезу, що „основна ідея, якою споконвіку живе „русский“ народ, се свободолюбність“, можна би догадувати ся, що в таку крайність ударили ся ті молоді люди з властивою всім мало освіченим людям категоричністю тому лише, що перед тим держали ся иншої крайности, а власне, що основна ідея „русского“ народа — самодержавіє, деспотизм. І знаючи „основні ідеї“ орґану галицького москвофільства, „Галічаніна“, тої щоденної страви старих і молодих гал. москвофілів, ми певно не помилимо ся думаючи, що власне з тими ідеями наші молоді москвофіли вирушили в сьвіт на сецесію і за них набрали ся сорому перед чужими.

Не менше цікаво було би знати, якою то „безідейністю“ штуркано в очи нашим молодим москвофілам за границями Галичини. Адже-ж „ретроградність“, се теж свого рода ідея; безідейним назвемо хіба чоловіка, у якого нема жадних ідей, се значить, який зовсім не думає ні про які загальні справи, висші від його буденних, егоїстичних інтересів, або у якого всі ті „ідеї“ обертають ся в сфері пустих фраз, не вяжуть ся з дійсним життям, держать ся лише на показ. І тут певно не помилимо ся думаючи, що між галицькими москвофілами часів сецесії можна було знайти богату колекцію і круглих ігнорантів та карієровичів, які в своїм житю не чували ні про яку ідейну боротьбу, і скінчених циніків, які вже з батьківського дому винесли відразу і погорду до всякої такої боротьби, винесли незломну віру в вічність та непорушність грубої сили і забобону, винесли певність, що служачи тій грубій силі та плюючи на всякий ідеалізм можна прожити щасливо, добити ся маєтку і гонорів і вмерти „маститим русским патріотом“.

Отже сей психологічний момент — сором перед чужими — був імпульсом до звороту в таборі молодих галицьких москвофілів. Характерне явище! Пригадую, що досить аналогічний факт трафив ся в тім самім таборі перед чверть столітем, у „Академічеськім Кружку“ 1875—76 рр. Тоді молодіж також набрала ся сорому, Драгоманов у своїх листах до ред. „Друга“ також дорікав їй неучтвом, незнанєм російської мови й літератури, ретроградством та безідейністю. Та історія хоч повторяєть ся, але все з варіантами. Тоді наслідком ідейного ферменту внесеного писаннями Драгоманова був зворот усього загалу москвофільської молодіжи до народньої мови, була проба злуки обох студентських товариств, проба ударемнена заходами „старих“, був нарешті зворот одної часті молодіжи до новочасних ідей соціалізму та радикалізму. А щож бачимо тепер?

Самі молоді москвофіли радо називають себе „поступовцями та лібералами“, та на жаль ми не бачимо, в чім саме лежить їх поступовство та лібералізм. Одиноке, чим вони відріжняють ся від старих москвофілів, се хіба охота — говорити все і всюди по російськи. Повторяю: охота, бо від сеї охоти до справжньої вмілости ще дуже далеко. Але щож у тім поступового, ліберального? Коли б хто будь із нас дав собі слово не говорити ніде інакше, як лише по німецьки, по французьки чи по англійськи, хоч би й ломаючи, то можна би се в найліпшім разі взяти за невинне

аматорство, яке одначе при деякім переборщеню легко може перейти в сьмішність. Та коли би під сьм аматорством крило ся щось иньше, а власне охота — відріжнити ся від окружуючої „юрби“ земляків, дати їм пізнати, що нас не вяже з ними навіть мова, тоді се аматорство набирає зовсім иньшої прикмети. Та в усякім разі з сього аматорства робити житєвий принцип, партійну програму можуть лише люди, яким і не снило ся, що таке житєві принципи і партійні програми. Зрештою і в тім пункті нема основної різниці між молодими москвофілами і старими, в яких дехто, як Мончаловский та др. Дудикевич, говорить по російськи певно далеко краще, ніж усі молоді.

Др. Копач подаючи зміст реферату про історію „Друга“ згадує, що з'їзд „твердої“ молодіжи в осени 1902 р. „виразно витичив собі нову дорогу, а витичив її не ізза якоїсь хвилевої примхи чи забаганки... отже поворот у зад нійак неможливий“. Було би дуже цікаво придивити ся ближше тим ухвалам, та на жаль я не маю їх під руками. О скільки бачу з оповіданя д-ра Копача, головна точка в них, бодай та, яку „Другъ“ силкуєть ся переводити практично в житє, все таж „наука великоруської мови, яко символа єдинства галицької Руси з рештою Руси аж по Камчатку“. Справді поступовість не аби яка, коли згадаєш, що батьки тих самих поступовців на своїм національнім прапорі довгі десятилітя мали азбуку, а сини пішли о крок далі і виставили — граматику! Було б лише цікаво, як розуміти те „виучуване великоруської мови як символа єдинства Руси“. Коли єдинство, то чим же тут і відріжнювати себе від „старих“ чи від кого будь виучуючи те, що для всіх одно? А коли се єдинство не факт, а *prim desiderium*, програма, то чи не слід би молодим людям, у яких іще не притуплена здібність думаня, зійти самим у низ до фундаментів і придивити ся, на чім власне стоїть те єдинство і чи справді воно таке солідне, як їх запевняють дд. Мончаловскі та Дудикевичі? Анї я, анї ніхто в сьвітї не може мати нічого проти виучуваня великоруської мови, але виучувати її не для неї самої, тобто не для того культурного добра, яке вложено в її письменстві, а для політики, для „символа“, се, признаю ся, щось зовсім нове і незрозуміле мені, се нагадує слова відомої польської „Balady jakich wiele“:

Dobra jest nauka,
Ale kto jej szuka
Nie z pychy — wszak prawda, mój Panie?

Але скажуть може молоді москвофіли: ми-ж вичуємо російську мову не з попугайського аматорства, а на те, щоб користувати ся нею для освіти, щоб читати в оригіналі твори російської літератури. І справді, в газетних звісток про відчити в „Другъ“ ми знаємо, що там читаєть ся та говорить ся про Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Достоевского, Толстого. На жаль, із тих відчитів та розмов ніщо не доходить до прилюдної відомости, тому ми й не можемо сказати нічого про ті провідні ідеї, які висловляють ся та розвивають ся в них. Коли вірити змістови поданому д-ром Копачем із промови д. Глушкевича, то ми мали би в тій промові добрий зразок того, як наші молоді москвофіли розуміють „ідейність“. Алжеж не без причини д. Глушкевич зацитував старий афоризм (хоч у кепській формі), що „народами правлять ідеї, а не громи пушок“. Ідея була добра, але вислов кепський: народами правлять поки що на жаль не ідеї, а різні „Угрюм Бурчєєвы“, а ідеї мають лише те до себе, що „на штыки не улавливаются“, та що історія народів, се не історія „Господъ Обмановыхъ“, а історія народніх мас і тих соціяльних, економічних та духових течій, які з непереможною, елементарною силою проявляють ся в їх житю. Як бачимо, вже тут, у самім цитованю загально відомих афоризмів д. Глушкевич не був зовсім щасливий і виявив дуже слабе розумінє російської і всякої людської ідейности. Дальші уступи його промови доказують се аж надто ясно. Класти на одну дошку Рилєєва, Герцена, Достоевского, Чернишевского, Пушкіна, Лермонтова і Л. Толстого, се — вибачить нам д. Глушкевич — значить хіба, що він у історії новійшої російської літератури не пішов далі імен і титулів. Поперед усього слівце про переслідуваня, які терпіли ті люди. Отже Л. Толстой, скільки знаємо, крім може дрібних шикан, неминучих при російських порядках, не терпів вїяких переслідувань. Достоевский хоч потерпів тяжко за належність до кружка Петрашевського, в своїх писанях розвивав ідеї нераз просто суперечні ідеям Герцена, Чернишевського та всього того, що називаєть ся поступовістю. Чи знає д. Глушкевич, що Достоевский у політичних питаннях був иноді крайнім реакціонером і видавцем дуже обскурних часописей, що він, геніяльний знавець людської душі й її патологічних збочень, розвивав при тім у своїх нисагах погляди, які такий Европєць, як Турґєнєв, називав „потоками гнилої води“, що в питаннях національних Достоевский був досит. тупий шовініст? Д. Глушкевич не заікаючи ся славить

Льва Толстого як „експотента самобитної рускої ідеї, свого рода Месію, антитезу до західно-європейського матеріалізму“. Тут що слово, то непорозумінє. Чи знає д. Глушкевич, що той геніяльний Толстой брав ся колись реформувати людovu школу в такую програмою, щоб усунути з неї всі елементи повочасної осьвіти, а обмежити ся на самім читаню, писаню, чотирьох арифметичних діланях та церковщині? Чи знає д. Глушкевич, що той московський Месія зі своєю проповідю „непротивлення злу“ являєть ся могутнім союзником російського деспотизму, хоч і як остро іноді критикує його поодинокі ділання? Чи знає д. Глушкевич, що той „експотент самобитної рускої ідеї“ в очах осьвічених репрезентантів західно-європейської культури часто являєть ся тупим ігнорантом, що береть ся філософувати не засвоївши собі ніяких основ філософічного мислення і що його „антитеза до західно-європейського матеріалізму“ являєть ся нічим иньшим, як кецько перевареним первісним християнством, змішаним із темним аскетизмом часів упадку старинного сьвіта, отже культурним пережитком, який осьвічена людськість давно пережила й відкинула. А вже по просту забавне те, що наплутав д. Глушкевич із приводу російських духоборів, мішаючи їх із західно-європейськими комуністами та утопістами. Може д. Глушкевич, коли у нього взагалі є охота говорити те, що знає і в чому переконав ся, захоче переконати ся, що ідеї європейських комуністів-утопістів, такого Фуріє, Оуена, Сен-Сімона не мають нічогоїєнько спільного з містичною та анти-соціальною сектою духоборів і що їх (а також Льва Толстого) протест проти податків та військової служби полягає зовсім не на жаднім комунізмі, але на повнім нерозумію соціального та політичного життя й його розвою, на одностороннім та наскрізь ненауковім розвиваню індивідуалістичної спекуляції в душі тебаїдських аскетів.

І отсе все — і романтичний республіканізм Рилєєва, і безюлітичний гуманізм Пушкіна та Лермонтова, і троха містичне народництво Герцена, і соціалістичний радикалізм Чернишевского, і реакційний аскетизм Достоевского та Толстого д. Глушкевич „ничтоже сумняся“ зливає в один ківш і видає за „ідею руссаго народа“. Вибачайте, д. Глушкевич, коли вам скажемо, що є не жадна ідея руссаго народа, а ваша власна — сказати б вам „русским“ словом — „белиберда“, саламаха неясних вам замислів і імен. Бо хибаж се сьвідчить про ясність ваших думок,

коли ви в одній хвилі бачите в тій ідеї „антитезу до західно-європейського матеріалізму“, а зараз же в дальшій говорите, що та ідея „всесвітня“, значить обіймає не лише Росію, але й західну Європу?

На ту свою „ідею“ д. Глушкевич покладає великі надії. „Коли тут у Галичині весь народ перейме ся нею, то українство само собою зникне“. Було би дуже цікаво довідати ся від д. Глушкевича, від котрої-ж саме з тих многих і суперечних із собою ідей, на які він натякнув, зникне галицьке українство? Чи від республіканізму Рилєєва, який і сам у своїх найкращих творах сильно українофільствував? Чи від соціалізму та критицизму Чернишевського, що мав значний вплив на зворот одної частини галицько-руської молодіжи 70-их років від москвофільства до українофільства? Чи нарешті від доктрин Достоевського та Толстого? Може не зайвим буде знати д. Глушкевичу, що галицьке українство давненько вже і, як показуєть ся, далеко глибоше і основніше від молодих москвофілів передіскутувало і перетравило ті і многі иньші ідеї найкращих синів не лише самої Росії, але й иньших освічених країв, що, значить, у ідейній боротьбі воно не так легко уступить із поля, як се здаєть ся молодим ідеалістам москвофільського табору.

Свою промову закінчив д. Глушкевич покликом: „Отже наперед, братя, на стрічу тій ідеї вселюдського братерства і всемирної любови!“ Щож се за нова ідея, про яку ми в попередній промові не чули нічого? Поперед усього що се за „всесвітня любов?“ Чи се має значити, що д. Глушкевичу за мало землі з її людьми й звірями і він хоче обняти своєю любовю також мешканців Марса, Венери і иньших небесних тіл? Дуже гарно, тільки як же се так, що голосячи поклик до „всесвітньої“ любови бесідник ані словечком не згадав про практичну, діяльну любов до найблизших собі, своїх братів у Галичині, від яких він силкуєть ся відрізнити ся і мовою і симпатіями і отим своїм ніби то високим, а на правду зовсім пустим ідеалізмом? Чи не тямить д. Глушкевич гарних євангельських слів: „Хто каже, що любить Бога („всесвітня любов“), а ненавидить свого брата, лож єсть?“ І чи ті слова так таки нічоґісінько не говорять до сумління його й його співпартійників? І що має значити „ідея вселюдського братерства“, коли одною з головних задач ширення тої ідеї в Галичині має бути, аби тут „само собою зникло українство“, т. є. аби щез напрям,

що в основу своєї програми поклав працю на ґрунті для рідного народу, для розвивання його добробуту, його духового життя, отже й його мови? Чим сей напрям такий лихий і такий шкідливий, що д. Глушкевич і йому подібні виключають його зі свого „вселюдського братерства“ і „всемірної любови?“

Коли помилю ся, спростуйте мене, д. Глушкевичу й тов., але мені здасть ся — і я суджу так не лише зі слів переданих д-ром Копачем — що у вас нема ніяких переконань і ніяких вироблених ідей, і ви силою інерції держите ся шаблонів вироблених не вами, напряду, якого мета одна — нажива, кар'єра, особиста користь, а при тім бажане — звільнити себе від обов'язку важкої праці для добра найближшого, рідного вам народу. Спростуйте мене, коли роблю вам кривду, але спростуйте не голими словами, а фактами. А я зі свого боку вкажу на такі факти, як те, що ви й доси не відважуєте ся ґреміяльно виявити своїх поглядів і своєї програми, запротестувати проти реакційних та кнутопоклонних голосів своєї партійної преси. Чую, що багато дехто між вами не годить ся в поглядами д. Мончаловського, але деж прилюдна заява ваших поглядів? Ось і ваш ювілейний вечерок. Др. Копач каже як очевидець, що підчас промови д. Глушкевича при згадці про те, що Горкому грозить шибениця, російський конзуль, а за ним деякі з ваших старших повиходили з залі, — а „Галичанинъ“ заперечив тому в живі очі. Деж ваше свідощтво? Чом не станете в обороні правди, будь вона яка будь? Я чую, що між вами якийсь час ішли дебати про потребу такого гуртового, прилюдного виступу, та нарешті переважила думка д. Мончаловського, що „по що вам наражати ся, розмазувати“ і т. д., і ви присіли. Чи так роблять люди справді ідейні й характерні? Ні, такими аргументами — тямте собі, молоді русофіли — ведуть худобу до жолоба, а не молодих борців на життєве бойовище. Ваші слова про „вселюдське братерство і всемірну любов“ мов блискавка відкрили мені порожнечу вашого серця. Qui nimis probat, nihil probat. Хто ставить собі занадто широкі ідеали, той показує, що для житєвої потреби не має ніяких.

На прощане з вами відкрию вам один секрет. Не вірте, молоді русофіли, своїм духовим батькам, д. Мончаловському та д-ру Дудикевичу, поперед усього в однім пункті: що ми, галицькі Українці, тим тільки й дишемо й живемо, що „ненавистью ко всему русскому“. Не вірте їм у тім пункті, бо се свідомо брехня. Ми

всі русофіли, чуєте, повторяю ще раз: ми всі русофіли. Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра, любимо і вивчаємо його мову і читаємо в тій мові певно не менше, а може й більше від вас. Є між нами, галицькими Українцями, й такі, що й говорити і писати тою мовою потраплять не гірше, коли й не ліпше від вас. І російських письменників, великих сьвіточів у духовім царстві ми знаємо й любимо, і не лише тих, яких імена ви раз-у-раз маєте на устах, а й таких, як Пипін, Веселовский, Карєв, Шахматов, Фортунатов — чи відомі вам такі імена, молоді панове русофіли? І скажу вам іще один секрет. Ті і подібні їм великі представники російської науки та російської культурної праці кореспондують із нами, обмінюють ся своїми виданнями і чують себе ближніми до нас, як до вас, молоді галицькі русофіли. І ми чуємо себе ближніми до них, як до вас, чуємо себе солідарними з ними у всім, що для нас дороге і сьвяте і високе, бо знаємо, що се не фрази, не „символи“ якогось фікційного єдинства, а кровні, житеві здобутки вселюдської цивілізаційної праці. Ми любимо в російській духовій скарбниці ті самі коштовні золоті зерна, та пильно відрізняємо їх від полови, від жужелю, від виплодів темноти, назадництва та ненависти, сплджених довговіковою важкою історією та культурним припізненем Росії. І в тім ми чуємо себе солідарними з найкращими синами російського народу, і се міцна, тривка і сьвітла основа нашого русофільства. Подумайте про те, молоді галицькі русофіли, то може й вам замість духової компанії Победоносцевих, Саблерів, Рукавішнікових та Череп-Спиридовичів забажаєть ся чистійшої атмосфери.

А тепер закінчимо свою розмову з тим, з ким почали — з д-ром Копачем. Йому заімпонували щирий тон і щирі слова молодих москвофілів і він зі свого боку щиро радуєть ся, що у нас замість старих обскурних москвофілів зачинають появляти ся москвофіли - ліберали і москвофіли - поступовці. Нам, що не чули того щирого тону, а бачили лише холодні ніби ліберальні і ніби поступові слова молодих москвофілів у передачі д-ра Копача, ті слова, сказати по правді, зовсім не заімпонували і під шумними фразами ми відчули цілковиту пустоту серця та брак усяких переконань. Дай Боже, щоб се була помилка!

Та про те вийдемо на хвилю в круг думок і почувань д-ра Копача і запитаємо себе: чи справді поява москвофілів-лібералів

і москвофілів-поступовців на наших галицьких ґрунті була би чимось радісним, більше пожаданим від старих обскурних москвофілів? Ми бачили вже проби — витворити подібну течію навіть серед старих москвофілів. Уже мало не десять літ тому, як вони в боротьбі з новою ерою переняли майже всю політичну та економічну програму від радикалів, промовляли за загальним тайним голосованем і иньшими радикальними реформами в Австрії — і що з того? Чи через те змінив ся їх партійний і культурний характер? Анї крихітки. А ось недавно др. Вергун із Відня, великий майстер від тонкого нюху, де можна поживити ся, хіба не радив у „Галичанинѣ“ всім москвофілам durch die Bank підшити свої політичні плащі червоною підшивкою і здобувати собі симпатії — і протекторів та хлібодавців — у ліберальних кругах російської суспільности? Будьмо певні, що коли в Росії центр тяжкості від реакційного бюрократизму пересунеть ся до лібералізму, серед наших галицьких москвофілів народить ся стілько лібералів, як грибів по дощи. Вони будуть так само служити чужим богам, так само в імя „всесірної любови“ обкидати болотом усяку культурну працю на наших ріднім ґрунті, а в імя „вселюдського братерства“ ширити серед нетямучих ненависть та погорду до українства, як і нинішні Мончаловські та Дудикевичі. Програми, гасла та прапори в наших часах дешеві; зужить ся один ґарнітур, то ніщо не вадить справити новий, з новою підшивкою.

Та для тих москвофілів, що справді щиро люблять свій народ — не абстрактне його єдність, не символ „сили та могутости“, а того простого, сірого, темного хлопа, що їх годує своєю працею, — для таких нема иньшої дороги, як зкинути пуху з серця і працювати для того народу, користуючи ся його мовою і вірячи в те, що коли органічно, від кореня розвинуть ся і процвітуть усї частини великого східнославянського племена, коли святотатські руки не будуть підрубувати та нівечити одну часть, аби тим краще буяла друга, то тоді зложить ся в них цілість і єдність краща, багатша, гармонійніша, ніж се тепер може снитися ріжним шовінізмом затуманеним головам.

Др. Іван Франко.